

МІНІСТЭРСТВА АДМІНІСТРАЦЫІ РЭСПУБЛІКІ БЕЛАРУСЬ

МІНСКІ ДЗЯРЖАўНЫ ПЕДАГАГІЧНЫ ІНСТІТУТ
ІМЯ А.М.ГОРКАГА

Ф.І.ІВАНЧАНКА

АБ ПСІХАЛОГІІ ІНХАВАННЯ

Вучэбны дапаможнік

Мінск 1993

РАЗДЗЕЛ VI. АБ Выхаванні дзяцей з адхіленнямі
у паводзінах

Паняцце аб карэкцый паводзінах

Асoba школьніка не заўсёды фарміруецца правільна. Як і у любой справе, тут таксама бываюць збоі, адхіленні. Узяць падлетка. Да нядаўняга часу быў паслухмяны, радаваў бацькоў і настаўнікаў сваімі паводзінамі. І раптам становіцца замкнутым, цяжкім для выхавання. Настаўнікі скардзяцца. Нялёгка наладзіць адносіны з ім, а упусціш час — зусім "адаб'ецца ад рук". Тут прычына зразумелая: ідзе інтэнсіўная перабудова арганізма падлетка. Але, апрача гэтага, ёсць яшчэ няшмала іншых, далёка не ясных прычын, якія збіваюць дзіця са шляху, выклікаюць ускладненні у развіцці яго асобы. Ужо адно тое, што дзіця пакінута на волю лёсу, робіць яго бездапаможным перад нядобрым уплывам, штурхае да выбару больш "лёгкага" шляху пры вырашэнні школьных і жыццёвых праблем. Наколькі вучань яшчэ не мае сталага погляду, а існуючыя нормы і правілы паводзін яшчэ не сталі яго уласнымі, паводзіны школьніка цалкам вызначаюцца выпадковымі абставінамі.

Да тыповых адхіленняў у паводзінах вучня можна аднесці ля-

ноту, агресивнасць, недисциплінаванасць, упартасць. Праяўляюцца яны ў форме учынкаў, канфліктаў з савучнямі, настаўнікамі і бацькамі, адставання ў агульным і сацыяльным развіцці. Прычым адно адхіленне можа садзейнічаць узнікненню іншых або ўзмацняць іх уплыў на паводзіны насгуд. Невыпадкова, напрыклад, кажуць, што лянота — маці усіх заганаў. Яна садзейнічае развіццю надобрасумленных адносін да справы, утрыманства і значна тармозіць фарміраванне многіх станочных якасцей. Разбуральны уплыў ляноты гэтым не амяжоўваецца — дэфармуецца накіраванасць самоў асоб. Школьнік трапіць у катэгорыю цяжкіх.

Асобу школьніка з адхіленнямі ў паводзінах рана ці позна даводзіцца "выраўноўваць", інакш кажучы, праводзіць карэкцыю яе развіцця. Тут і далей пад карэкцыяй разумеюцца сістэма псіхалага-педагагічных уздзеянняў, накіраваных не толькі на пераадоленне або аслабленне адмоўных якасцей асобы дзіцяці, але і на фарміраванне процілеглых у адносінах да іх станочных якасцей. Апошняю частку гэтага азначэння трэба падкрэсліць, таму што многія выхавальнікі, асабліва пачынаючыя, у сваёй працы асноўны акцэнт робяць на першай яго частцы, што нярэдка вядзе да процістаяння выхавальніка і выхаванца. Такі вынік магчымы таму, што карэкцыя непаваротна звязана з ломкай або перабудовай старых стэратыпаў паводзін, да чаго далёка не кожнае дзіця аднолькава падатлівае. Да гэтага пытання мы яшчэ вернемся.

Хача карэкцыя асобы патрабуе прымянення строга індывідуалізаваных метадаў, уважліва суаднесены з псіхалагічнымі асаблівасцямі дзіцяці, яна павінна праводзіцца не ізалявана ад яго навучання і выхавання, а арганічна ўключана ў іх. Менавіта якой павінна быць тактыка выхавання навучэнцаў з вышэйназванымі адхіленнямі — пра тое гаворка наперадзе. Адзначым толькі, што гэтая праца павінна асноўвацца на дакладным вывучэнні асобы школьніка, дыягностыцы яго моцных і слабых бакоў, на пастаянным аналізе вынікаў выхавальчай работы.

Тыповыя прычыны адхіленняў у паводзінах дзяцей

Як паказваюць даследаванні педагогаў і псіхалагаў Г.Г.Бачкаравай, Г.М.Мінкоўскага, Д.І.Фельдштэйна і інш., прычынамі адхіленняў у развіцці і паводзінах дзяцей часцей за ўсё з'яўляюцца безнагляднасць у сям'і, псіхалагічная ізаляцыя ў класным калек-

тыве, адмоўнае мікраасяроддзе, недахопы і памылкі ў сямейным і школьным выхаванні. Так, напрыклад, безнагляднасць у сям'і можа быць па той прычыне, што і бацька, і маці заняты на рабоце або захоплены асабістымі справамі ці не могуць наладзіць кантакту з дзіцём, няумела адносяцца да яго, ухіляюцца ад выхавання. Парушэнні школьнага рэжыму і агульнапрынятых норм часта дапускаюць дзеці, якія знаходзяцца ў псіхалагічнай ізаляцыі, не карыстаюцца аўтарытэтам сярод ровеснікаў. У выніку гэтага ў іх слабее або зусім знікае стрымальны уплыў маральных норм, становяцца непаважлівымі або варожымі адносіны да членаў свайго калектыву, паяўляюцца абіякавасць да поспехаў у вучобе, адбываюцца ў іх і іншыя змены.

Назіранне дурных прыкладаў, адносіны з амацальнымі людзьмі, з асобамі прымітыўных патрэбнасцей і імкненняў, з ровеснікамі, якія не хочуць вучыцца, як вядома, разладжваюць уяўленні дзіцяці аб сваіх абавязках, погляды на чалавечы каштоўнасці, нормы паводзін. Натуральна, на такой аснове лёгка фарміруюцца адмоўныя рысы характару і абумоўленыя ім паводзіны.

Да памылак сям'і, якія садзейнічаюць таму, што дзіця становіцца недисциплінаваным, агрэсіўным, упартым, трэба аднесці адсутнасць адзінства ў патрабаваннях бацькі і маці, патаканне капрызмаў і недарэчным жаданням дзіцяці, прымяненне фізічных мер пакарання, перавагу аўтарытарных метадаў выхавання.

Ёсць і чыста псіхалагічныя перадумовы для шэрагу адхіленняў у паводзінах дзяцей. Мы маем на увазе недастатковае развіццё здольнасці да тармажэння. А.С.Макаранка лічыў, што выхаванне павінна фарміраваць не толькі "здольнасць да руху, да энергіі, да дзеяння", але і "здольнасць да тармажэння". "Тармазіць сябе — гэта вельмі цяжкая справа, асабліва ў дзяцінстве, яно /тармажэнне — Ф.І./ не прыходзіць ад простага біялогіі, яно можа быць толькі выхавана, — пісаў А.С.Макаранка. — Тармазіць сябе трэба на кожным кроку, і гэта павінна ператварыцца ў прывычку... Гэтае тармажэнне выяўляецца ў кожным фізічным і псіхічным руху, у асаблівасці яно праяўляецца ў спрэчках і сварках. Як часта сварача дзеці таму, што ў іх няма здольнасці да тармажэння" /13, с. 198/.

Значэнне здольнасці да тармажэння ў жыццядзейнасці чалавека даўно заўважана псіхалагамі. Ужо Э.Фрэйд — заснавальнік псіханалізу — гаварыў, што ў нас "живуць невядомыя і непадудныя

нам сілы", працуленне якіх у знешні свет абмяжоўваць маральныя уяўленні і нормы, сумленне чалавека. Больш, чым іншым, гэтай здольнасці удзілілі увагу аўтары, якія вивучалі праблемы волі і тэмпераменту. Было выяўлена, што сапраўднае развіццё волі прадугледжвае развіццё як пабуджалнай, так і тэрмэзной функцыі. "Рэгуляванне паводзін, — гаворыцца ў падручніку па агульнай псіхалогіі, — было б немагчымае без тармажэння" /17, с. 388/.

Адным з паказчыкаў тэмпераменту дзяцей, як вядома, з'яўляюцца актыўнасць і здольнасць да тармажэння, якія прыкметна працягваюцца ў іх паводзінах, у прыватнасці, яны выступаюць як перадумовы развіцця важнейшых уласцівасцей псіхікі дзяцей. Так, напрыклад, назіраннімі як псіхалагаў, так і педагогаў выяўлена, што падлеткі з халерычным тэмпераментам /для іх характэрна перавага працэсу ўзбуджэння над працэсамі тармажэння/ часцей рэагуюць агрэсіўна на несправядлівых, з іх пункту гледжання, уздзеянні, "паказваюць негатывізм без адрасу" /А.П.Кракоўскі/. З тым жа тэмпераментам некаторыя аўтары звязваюць больш частае узнікненне дрэнных прывычак. Назіранні таксама паказваюць, што імпульсіўнасць у паводзінах больш характэрна для асоб з халерычным тэмпераментам.

Здольнасць да тармажэння, вядома, вызначаецца не толькі уласцівасцямі аднаго тэмпераменту, але і выхаванасцю чалавека. Ад спакусы, грубага слова, памылковага кроку дзіця часта стрымліваецца культурныя звычкі, абшчынні, дадзеныя бацькам, настаўнікам, прыклад іншых, пэўнае перакананне, нарэшце, голас сумлення, якое Кант параўноўваў з зорным небам.

Названая здольнасць спачатку развіваецца пад уплывам уздзеянняў бацькоў у сям'і, а затым выхавальнікаў у школе. Аднак механізмы ператварэння гэтых уздзеянняў ва ўнутраныя патрабаванні яшчэ мала даследаваны. Вядома толькі, што на ранніх стадыях развіцця дзіцяці адным з механізмаў гэтага ператварэння з'яўляецца ідэнтыфікацыя, г. зн. прыпадобненне сваіх паводзін пралапанаванаму ўзору, ухваленым адносінам.

Працуленне здольнасці да тармажэння патрабуецца ў першую чаргу канфліктных сітуацый. Прыходзіцца тармазіць свае імкненні і жаданні і тады, калі яны уступаюць у супярэчнасці з інтарэсамі і мэтамі іншых людзей, з агульнапрынятымі нормамі паводзін, з патрабаваннямі дысцыпліны. Пры недастатковым развіцці зазначанай здольнасці ў пералічаных сітуацыях у дзяцей развіваецца

агрэсіўнасць, крыўдлівасць, недyscyплінаванасць, упартасць.

Таму ў прафілактычных мэтах у кожнага дзіцяці неабходна развіваць здольнасць да тармажэння. На жаль, гэтай здольнасці ў параўнанні са "здольнасцю да рухавасці, да энергіі, да дзеяння" і выхавальнікі і даследчыкі аддаюць яшчэ мала увагі. У дапаможніку для настаўніка "Трудный школьник и педагогический коллектив", аўтарам якога з'яўляецца малдаўскі псіхалаг Э.М.Натанзон, для гэтай мэты прапануюцца наступныя прыёмы: канстатацыя учынку, напярэджанне, загад, асуджэнне, пакаранне /16, с. 66-78/. Аднак усё яны, як лёгка заўважыць, носяць забаронны характар і таму недастаткова садзейнічаюць фарміраванню саміх матываў тармажных дзеянняў. Гэта, вядома, не значыць, што дадзеныя прыёмы бескарныя і не уплываюць на развіццё ў выхаванцаў здольнасці да тармажэння.

А.С.Макаранка ў гэтым плане лічыць важным дабіцца ў першую чаргу усведамлення мэтазгоднасці тармажачага дзеяння, фарміравання адпаведных матываў. "Тармажэнне, — пісаў ён, — павінна мець характар муштры, яно павінна быць лагічна апраўданым непасрэднай карыснасцю для арганізма свайго выхаванца, эстэтычнымі уяўленнямі і зручнасцямі для ўсяго калектыву. Асобай формай тармажэння з'яўляецца ветлівасць, якую трэба настойліва рэкамендаваць пры кожным зручным выпадку і патрабаваць прытрымлівання яе" /11, с. 318/. Заўважым, што і ў дадзеным выпадку А.С.Макаранка праявіў творчы падыход: збілізі адну выхавальную задачу з другой — фарміраванне здольнасці да тармажэння з выхаваннем прывычак эстэтычных і культурных паводзін. У выніку першая задача стала больш прымальнай для выхаванцаў і таму больш даступнай для рашэння.

Тактыка карэкцёрскай дзейнасці

Эфектыўнасць гэтай дзейнасці вызначаецца перш за ўсё асобай самога выхавальніка, яго адносінамі да дзіцяці, зацікаўленасцю яго лёсам, тым, наколькі сам ён авалодаў майстэрствам выхавальніка. Толькі такі выхавальнік можа паспяхова супрацоўнічаць з дзіцём, быць аўтарытэтным для яго.

Невыпадкава ў так званай асобасна арыентаванай псіхатэрапіі, створанай амерыканскім псіхалагам Карлам Роджэрсам, такая вялікая увага аддаецца майстэрству адносін з кліентам. Восем як рас-

крну не сутнась сам К.Роджерс у час сустрачи з психологами МДУ 4 кастрычніка 1986 г.: "Звычайна я задаю сабе пытанне: ці здольны я адкласці у бок усе свае канцэпцыі і цалкам засяродзіцца на сваім кліенце, не толькі на яго словах, але і на яго пачуццях, на тым значэнні, якое яны маюць для кліента. Ці змагу я у працэсе гутаркі з ім пранікнуць важнасцю для яго гэтай праблемы і яго вачамі глынуць на рэчаіснасць. Ці здольны я не разбурыць гэты кволы свет, зразумець, што каштоўнасці гэтага чалавека могуць адрознівацца ад маіх. Ці здольны я, не выносячы прысуду гэтаму чалавеку, прыняць яго такім, які ён ёсць у дадзены момант, незалежна ад таго, якія адчуванні перажывае кліент у гэты момант. Ці здольны я праявіць клопат аб ім, быць шчырым, быць самім сабой у адносінах з ім... І нарэшце, ці змагу я настолькі павярнуць у свайго кліента ў тым, што ён сам зможа пранікнуць у сваю сутнасьць, зразумець, што наперад, у якім будзе развіццё кліент, канструктыўны".

Другой умовай паспяховай карэкціровачнай дзейнасці з'яўляецца далучэнне да не самога выхаванца, апора на яго свядомасць, чым забяспечваецца сапраўдная перабудова яго унутранага свету, а з ім і яго паводзін.

У параўнанні з паўсядзённым выхаваннем карэкцыя патрабуе, па зусім зразумелых прычынах, дасканалай метадзі як на этапе фарміравання самой мэты, так і пры яе рэалізацыі. Што тычыцца вызначэння самой мэты карэкціровачнай дзейнасці, дык яна не павінна быць звядзена, як гэта часта адбываецца на практыцы, толькі да выкаранення недахопаў у развіцці асобы. Узятая сама па сабе такая задача будзе цяжкавырашальнай, а то і зусім не вырашальнай. Пры такім падыходзе амаль непазбежна узнікаць псіхалагічныя бар'еры, а то і яўнае супраціўленне з боку дзіцяці. Пасля чарговай правіннасці яно не успрымае ні парад, ні прапанову, якімі б разумнымі яны ні былі, ні нават дапамогі, бо яны не маюць для яго сэнсу, і таму яно рэагуе на іх недаэкватна.

Галоўнай мэтай карэкціровачнай дзейнасці павінна быць развіццё станоўчых якасцей асобы, процілеглых тым, якія з'яўляюцца прычынай адхілення ў паводзінах дзіцяці. Напрыклад, калі дзіця агрэсіўнае, мэтай карэкціровачнай дзейнасці павінна быць развіццё гуманнасці; калі дзіця лялівае — фарміраванне працавітасці. Задача заключаецца ў тым, каб выхаванец у дзіцяці патрэбнасць толькі ў прымальных паводзінах, наладзіць з ім новыя адносіны.

Гэтая задача хоць і цяжкая, але ў параўнанні з непасрэдным падыходам да выкаранення старых прыёмаў паводзін і зносінаў больш даступная, таму што супрацоўніцтва з выхаванцам адбываецца на аптымальным фоне ўзаемаадносін з ім.

Дадзены адрозненні відавочныя ўжо з параўнання прыёмаў, якія выкарыстоўваюцца выхавальнікамі пры першым і другім падыходах. Непасрэдны падыход да выкаранення недахопаў у паводзінах дзіцяці патрабуе прымянення тарможных прыёмаў, такіх, як папярэджанне, загата, асуджэнне, пакаранне і інш. Другі грунтуецца на стваральных прыёмах¹, такіх, як арганізацыя поспеху, праўленне увагі, клопат, засмучэння, а таксама такіх, як просьба, заахвочванне і інш.

Мэта вызначаецца прычынамі, якія выклікалі тое ці іншае адхіленне ў паводзінах дзіцяці. Таму карэкціроўка заўсёды павінна пачынацца з высвятлення прычын таго, чаму менавіта так паводзінах выхаванца часта караняцца ў стылі работы самога выхавальніка і яго памылках. З аўтарытарным стылем яго дзейнасці, напрыклад, могуць быць звязаны такія недахопы ў развіцці дзіцяці, як няупэўненасць у сабе, дэфіцыт самастойнасці, прыступы упартасці і інш. Таму аналіз прычын педагог павінен пачынаць з крытычнага перагляду ўласнага стылю дзейнасці і стылю дзейнасці іншых выхавальнікаў і толькі потым пераходзіць да пошукаў гэтых прычын у псіхічных асаблівасцях самога вучня.

Наступным этапам павінна быць фарміраванне ў дзіцяці адпаведных матываў паводзін, напрыклад жадання пазбавіцца ад таго ці іншага недахопу, патрэбнасці удасканаліць сваю волю і інш. У сувязі з гэтым праводзіцца дыскрэдытацыя, абясцэньванне адмоўных форм паводзін: выхавальнік, напрыклад, паказвае, і па магчымасці наглядна, на канкрэтным прыкладзе, што быць грубым агідна; паводзіць, у чым заключаецца шкоднасць ляноты, агрэсіўнасці або іншых адмоўных форм паводзін, да якіх вынікае вядзе тое ці іншае дзеянне; уключае ў выхаванца ўпэўненасць у тым, што тую ж ляноту або агрэсіўнасць можна перамагчы. Абмяркоўваючы са школьнікам пытанні тыпу: "Чаму з табой мала хто сябруе?" /калі карэкцыя накіравана на пераадоленне псіхалагічнай ізаляцыі яго у класным

¹ Тэрміны "стваральныя прыёмы" і "тарможныя прыёмы" прапанаваны Э.Ш.Натанзон і падрабязна апісаны ў яе кнізе /16/.

калектыве/, "Чаму у цябе невысокія поспехі у вучобе?" /калі прычынай нізкай паспяховасці з'яўляецца лянота/, педагог пашырае яго веды пра сябе, пра тое, як яго успрымаюць іншыя, якія яго паводзіны асуджаюць, не прымаюць тымі, хто яго акружае, і пра многае іншае, што дапамагае выхаванцу паўней усвядоміць неабходнасць змены сваіх паводзін.

Адначасова выхавальнік удакладняе мэты і прыёмы. На першым месцы, як відаць, павінны быць наступныя мэты: ліквідацыя прычын адхіленняў у паводзінах або затрымкі іх развіцця і фарміраванне станоучых рыс, процілеглых тым, якія неабходна пераадолець. Для гэтага дзейнасць павінна быць такой, якая патрабуе максімальнага працягнення менавіта названых станоучых рыс. Агрэсіўнаму вучню мэтазгодна даручыць дапамагчы іншаму, наведзець хворага аднакласніка і перадаць яму дамашняе заданне, нястрыманаму на ўроках, рэзкаму у адносінах з іншымі вучню — весці чарговы сход і да т.п. Падобраўшы дзейнасць, што адпавядае магчымасцям дзіцяці, выхавальнік распрацоўвае спосабы далучэння яго да гэтай дзейнасці, тактыку ўзаемадзеяння з ім.

Каб замацаваць якасці, якія прывіваюцца школьніку, натуральна, неабходны сістэматычныя практыкаванні і заахвочванне да змен, што нацэліліся ў паводзінах. Ролю замацавання неабходна падкрэсліць, таму што старая, прывычная форма паводзін пастаянна будзе заяўляць пра сябе, канкуруючы з новай. Як сказаў адзін вучань 4-га класа, схільны да хлусні, "не хачу гаварыць няпраўду, дык яна сама з языка лезе". Арганізацыя практыкі паводзін у тых ці іншых сітуацыях, безумоўна, патрабуе немалых намаганняў, значна большых, чым замацаванне навучальных навываў, бо гаворка ідзе аб паводзінах у натуральных умовах, узнікаюць якія не заўсёды магчыма. Вопытны выхавальнік з гэтай мэтай выбірае дастаткова працяглую дзейнасць з сітуацыямі, што паўтараюцца. Напрыклад, вучня, якому ўласцівы эгаізм, назначаюць адказным за іншых: дапамагаць ім у вучобе, у працы на прышкольным участку або ўключаюць у склад каманды, дзе агульны поспех залежыць ад усіх і ад кожнага.

У мэтах далучэння самога выхаванца да карэкціровачнай дзейнасці ў апошні час у практыцы замежнай і айчынай псіхалогіі выкарыстоўваецца псіхалагічны трэнінг. Праводзіцца ён звычайна ў форме групавой дыскусіі па пэўнай тэме /або наокант канкрэтнай сітуацыі/ ці ў выглядзе гульні з выкананнем адпаведных роляў.

Абавязковай састаўляючай трэнінгу з'яўляецца зваротная сувязь, г. зн. атрыманне партнёрамі звестак адносна саміх сябе, сваіх паводзін і г.д. З гэтай мэтай пры дапамозе адпаведных аптальнікаў у групе праводзіцца самааналіз: кожны член групы ацэньвае якасці удзельнікаў дыскусіі, асаблівасці іх паводзін. Дзякуючы зваротнай сувязі, чалавек паўней пазнае сябе і іншых людзей, карэктіруе свае паводзіны, засвойвае новыя формы адносін. Пры гэтым ён атрымлівае як агульную псіхалагічную інфармацыю /напрыклад, аб умовах і фактарах, якія спрыяюць аптымізацыі адносін, аб тэндэнцыях успрымання і разумення другога чалавека і інш./, так і пра самога сябе /аб недастатковым кантролі сваіх пачуццяў, аб памылковасці сваіх уяўленняў пра другіх і пра многае іншае/. Дзякуючы трэнінгу, у чалавека развіваюцца рэфлексіўныя адносіны да сваіх паводзін, здольнасць кіраваць імі.

Па зместу і мэтах да сацыяльна-псіхалагічнага трэнінгу блізкаія такія ўжо амаль традыцыйныя метады работы з дзецьмі, як групавая самаатэстацыя навучэнцаў, зборы для падрыхтоўкі важных.

Калі карэктіроўка праводзіцца са старэйшым школьнікам, то яна абавязкова павінна дапаўняцца арганізацыяй самавыхавання як асноўнага спосабу фарміравання асобы вучня. У яго праграму ўключаюцца ў асноўным мэты па фарміраванні станоучых якасцей, напрыклад удасканаленне ўвагі, развіццё настойлівасці, умення заўсёды абыходзіцца з іншымі так, як школьнік хацеў бы, каб абыходзіліся з ім. Адпаведна для іх дасягнення выкарыстоўваюцца самастваральныя прыёмы: самааналіз, самаацэнка, трэніроўка ўвагі на ўроку, настойлівасці пры няўдачах, падвядзенне вынікаў работы над сабой і адначасова пастановка новых мэт або удакладненне раней вызначаных і інш. Апісанне метадыкі выкарыстання гэтых прыёмаў, зместу практыкаванняў для трэніроўкі можна знайсці ў наступных кнігах: Н.С.Лукин. Воспитание выдержки у подростков. — М., 1955; Ю.М.Орлов. Самопознание и самовоспитание характера. — М., 1987; В.И.Селиванов. Воспитание воли в условиях соединения обучения с производительным трудом. — М., 1980.

Такім чынам, у карэкціровачнай дзейнасці выхавальніка мож-

І ў якасці прыкладу можна назваць трэнінг, накіраваны на развіццё сацыяльнай перцепцыі, апісаны ў кнізе Л.А.Пятроўскай "Теоретические и практические проблемы социально-психологического тренинга" /выд-ва МДУ, 1982/.

на вылучыць наступныя этапы:

1. Высвятленне прычын адхілення у паводзінах дзіцяці, вывучэнне моцных і слабых бакоў яго асобы.

2. Вызначэнне мэт і спосабаў дзеяння па выкараненні недахопаў у паводзінах і фарміраванні станочных якасцей, процілеглых тым, якія з'яўляюцца бліжэйшай прычынай адхілення ў паводзінах.

3. Фарміраванне матываў адпаведных паводзін /жадання па-збавіцца ад недахопаў, патрэбнасці удасканаліваць якасці сваёй асобы і інш./.

4. Выбар відаў дзейнасці або асобных дзеянняў, якія патрабуюць максімальнага праяўлення фарміруемых якасцей, і ўключэнне у гэты працэс выхавання. Забеспячэнне спрыяльнага становішча яго ў сістэме міжасобных адносін.

5. Замацаванне якасцей, якія прывіваюцца, шляхам практыкавання ў адпаведных адносінах.

6. Фарміраванне ў выхаванца ў працэсе усёй карэкціровачнай дзейнасці рэфлексіўных адносін да ўласных паводзін, якія з'яўляюцца істотнай перадумовай арганізацыі самавыхавання.

Безумоўна, адносіны з кожным дзіцём і самі спосабы карэкціроўкі будуць рознымі, таму што ў кожнага дзіцяці побач з агульным маецца індывідуальнае, непаўторнае. Гэта ў сваю чаргу патрабуе ад выхавальніка глыбокага разумення як самога навучэнца, так і яго педагогічнага мікраасяроддзя, вылучэння ў гэтым асяроддзі найбольш цёплых залежнасцей, аптымальных момантаў, сітуацый, якія фарміруюць тую ці іншую якасць асобы.

Кожны з названых этапаў мае свае цяжкасці. Праілюструем іх фактамі, што назіраліся намі на занятках са школьнымі псіхолагамі ў Мінскім педагогічным інстытуце імя А.М.Горкага. Ім прапанавалася вызначыць шляхі і спосабы карэкціровачных адносін з дзецьмі, якім былі ўласцівы адмоўныя рысы характару: эгаізм, агрэсіўнасць, упартасць, крўдлівасць, замкнутасць, лянота. Выявілася, што некаторыя з іх адчуваюць яўную цяжкасць у вызначэнні хоць бы прыблізна прычын названых адхіленняў у паводзінах дзіцяці. Іншыя наогул выпускаюць з-пад увагі іх высвятленне і спрабуюць проста выкараняць недахопы. Такая дзейнасць нагадвае спробу рабіць нешта ўспляўна і таму малаэфектыўная. З усім гэтым звязана і цяжкасць у вызначэнні віду дзейнасці, у якую неабходна ўключыць выхаванца. Тэа ж школьныя псіхо-

лагі побач з адэкватнымі звычайна называюць нямаю і такіх заняткаў, якія слаба фарміруюць станочныя якасці характару: у лянотавага — працавітасць, у эгаіста — спагадлівасць.

Фармулёўка мэт таксама з'яўляецца нялёгкай задачай, аб чым сведчыць і толькі што сказанае аб вывучэнні прычын адхілення ў паводзінах. І гэта звязана з тым, што пры любой карэкціроўцы мэта так ці інакш праецыруецца на адпаведную прычыну. Невыразна ўяўляюць упамнутыя псіхолагі і мэту далейшай дзейнасці — якую якасць неабходна фарміраваць у першую чаргу. Даводзілася пастаянна падказваць ім, якой адмоўнай рысе характару адпавядае станочная, у чым яна праяўляецца. Вось, напрыклад, змест некаторых "падказак".

Наконт замкнутасці: процілеглая якасць — таварыскасць. Патаварыску настроены чалавек імкнецца пагаварыць з іншымі аб агульных справах, разлічвае, што ім будзе цікава выслухаць і яго думку, лічыць за лепшае часцей быць з людзьмі, у адзіноце яму цяжка.

Прцілеглая якасць агрэсіўнасці — добразычлівасць. Добразычлівы чалавек жадае добра іншаму, садзейнічае яму у дасягненні поспеху, ахвотна прапануе сваю дапамогу, калі у кагосьці не усё ладзіцца.

Прцілеглай рысай крўдлівасці будзе ужывчасць. Чалавек з такой рысай характару імкнецца жыць у згодзе з іншымі людзьмі, не звяртае увагі на дробязную крўду, лёгка забывае яе, не крўдзіцца на крытычныя заувагі па яго адрасу, паводзіць сябе стрымана, калі хто-небудзь па уважлівай прычыне не змог выканаць дадзенае яму абяцанне.

Вызначэнне неабходных якасцей асобы праз дзеянні самога вучня і азнаямленне з імі выхавальніка, як паказваюць назіранні, дазваляе яму больш выразна ўяўляць змест сваёй дзейнасці.

Безумоўна, самае цяжкае для выхавальніка — арганізацыя псіхалагічнага трэнінгу, тэорыя і практыка якога яшчэ слаба распрацаваны.